

P▲R▲DIGME

Francis Bacon (1561–1626), filozof, jurist, om politic cu o activitate de 30 de ani în Camera Comunelor (mai întâi) și Camera Lorzilor (din 1620), consilier privat la două curți și lord cancelar al Angliei, a fost unul dintre întemeietorii modernității europene. Proiectele sale de reformă filozofică, științifică și juridică au modelat decisiv Anglia secolelor XVII–XIX (ca și o bună parte a Europei moderne). În același timp (și poate tocmai de aceea), puțini gânditori ai modernității au avut parte de o receptare atât de eterogenă precum Francis Bacon. Ridicat în slăvi ca primul dintre moderni și ctitor al gândirii științifice moderne, a fost în același timp criticat pentru lipsa unui sistem, pentru caracterul fragmentar și retoric al scrierilor sale sau pentru susținerea unor idei care au devenit, pe rând, mituri și marote ale modernității europene.

O gândire enciclopedică și originală, dublată de un remarcabil talent literar, a făcut ca scrierile baconiene să inspire mișcări intelectuale precum marile proiecte de reformă religioasă și socială din Anglia anilor 1640–1660, înființarea primelor academii științifice în Anglia și în Franța, Iluminismul francez sau proiectul unei științe universale de tip inductiv.

Opere principale: *Essays* (1597), *The Two Bookes of Francis Bacon of the Proficience and Advancement of Learning* (1605), *De sapientia veterum* (1609), *Novum organum* (1620), *Historia naturalis et experimentalis ad condendam philosophiam* (1622), *De augmentis scientiarum* (1623), *Apophthegms new and old* (1624), *Sylva Sylvarum. New Atlantis* (1626–1627).

Dana Jalobeanu este doctor în filozofie, cu o specializare în istoria și filozofia științei și un interes susținut pentru perioada modernității timpurii. Predă cursuri de filozofia științei, istoria și filozofia științei și istoria modernității timpurii la Facultatea de Filozofie din cadrul Universității din București. Este cercetător la Centrul de Cercetări în Logica, Istoria și Filozofia Științei (CELFIS) și director de programe la centrul de cercetare Fundamentele Modernității Europene (FME) al Universității din București. Este coeditor al revistei *Journal of Early Modern Studies* (JEMS) și editor executiv al revistei *Societate și Politică*. A publicat *Inventarea modernității* (Napoca Star, 2006) și a editat mai multe volume, printre care Francis Bacon, *Noua Atlantidă* (Nemira, 2007), *Casa lui Solomon sau fascinația utopiei* (ALL, 2010) și, împreună cu Peter Anstey, *Vanishing Matter and the Laws of Motion: Descartes and Beyond* (Routledge, 2011).

Grigore Vida este doctor în filozofie al Universității din București (cu o teză despre metafizica lui Newton). S-a specializat în istoria filozofiei și istoria științei din perioada modernității timpurii. Este membru al FME și CELFIS și a colaborat la mai multe proiecte de cercetare desfășurate în cadrul acestor centre.

FRANCIS BACON

Cele două cărți
despre excelența și progresul
cunoașterii divine și umane

Traducere din engleză, note și comentarii de
DANA JALOBEANU și GRIGORE VIDA

Studiu introductiv de
DANA JALOBEANU

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Silviu Nicolae
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Radu Dobreci, Carmen Petrescu

Tipărit la C.N.I. Coresi S.A.

Francis Bacon
*The Two Bookes of Francis Bacon:
Of the Proficience and Advancement of Learning,
divine and human*

© HUMANITAS, 2012, pentru prezenta ediție românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BACON, FRANCIS

Cele două cărți despre excelența și progresul cunoașterii divine și umane /

Francis Bacon; trad., pref.: Dana Jalobeanu; trad.: Grigore Vida. –

București: Humanitas, 2012

Bibliogr.

Index

ISBN 978-973-50-3744-4

I. Jalobeanu, Dana (trad.; pref.)

II. Vida, Grigore (trad.)

14

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0372 743 382, 0723 684 194

Cuprins

Lista abrevierilor / 7

Mulțumiri / 9

Studiu introductiv / 11

Notă asupra traducerii / 41

Cronologie / 47

ÎNTÂIA CARTE

A LUI FRANCIS BACON

DESPRE EXCELENȚA ȘI PROGRESUL CUNOAȘTERII
DIVINE ȘI UMANE / 53

A DOUA CARTE

A LUI FRANCIS BACON

DESPRE EXCELENȚA ȘI PROGRESUL CUNOAȘTERII
DIVINE ȘI UMANE / 171

Istoria literelor / 188 • Istoria naturii aflate în eroare / 189 • Istoria mecanică a naturii / 193 • Istoria civilă / 195 • Istoria profetică / 209 • Poezia / 212 • Filozofia / 217 • *Philosophia prima* sau despre izvorul științelor / 222 • Filozofia naturală / 226 • Metafizica sau despre forma și scopul lucrurilor / 234 • Magia naturală sau marea fizică operativă / 244 • Inventarul invențiilor omenești / 246 • Continuarea problemelor naturale / 249 • Catalogul erorilor recurente în istoria naturii / 249 • Despre filozofiile antice / 252 • Părțile fiziognomiei, despre gesturile sau mișcările corpului / 257 • Istoriile medicale / 268

- Anatomia comparată / 269
- Investigații aprofundate asupra bolilor incurabile / 271
- Despre eutanasia fizică / 271
- Medicina experimentală / 272
- Imitații ale naturii în băi și ape medicinale / 274
- Firul după care se ghidează medicul sau succesiunea de remedii / 275
- Experiența literată și interpretarea naturii / 295
- Marile respingeri sau despre idoli înnașcuți și dobândiți ai minții umane / 304
- Despre demonstrația prin analogie / 308
- Despre semnele lucrurilor / 314
- Despre metoda directă, sau cea pentru fiii cunoașterii / 322
- Despre înțelepciunea tradiției / 327
- Despre producerea axiomelor / 329
- Despre înțelepciunea discursului privat / 334
- Culorile binelui și ale răului, simple și comparative / 335
- Antitezele lucrurilor / 336
- Despre artele maligne și înșelătoare / 362
- Despre cultivarea minții / 365
- Despre dirijarea afacerilor / 389
- Artizanul destinului sau despre mersul înainte al vieții / 400
- Despre înțelepciunea legislatorului sau despre izvoarele dreptului / 427
- Despre folosirea legitimă a rațiunii omenești în cele legate de religie / 438
- Despre gradele unității în cetatea lui Dumnezeu / 440
- Emanațiile Scripturilor în doctrine pozitive / 447

Bibliografie / 455

Indice de nume / 479

Indice al pasajelor biblice / 489

Indice de materii / 493

Cronologieⁱ

- 1561 22 ianuarie: Se naște la York House, în Londra, Francis Bacon, cel de-al cincilea fiu (și ultimul) al lui Sir Nicholas Bacon (lord păstrător al Marelui Sigiliu) și al celei de-a doua soții a acestuia, Lady Anne Bacon, fiica lui Sir Anthony Cooke și cumnata lui Sir William Cecil, Lord Burghley. Sir Nicholas mai avea trei fii și trei fete din prima căsătorie (cu Jane Ferneley) și un fiu cu Lady Anne, Anthony.
- 1573 5 aprilie: Pleacă la Trinity College, Cambridge, însoțit de fratele său Anthony; este înmatriculat pe 10 iunie. Cei doi vor studia cu John Whitgift, mai târziu arhiepiscop de Canterbury.
- 1575 Decembrie: Părăsește Cambridge.
- 1576 Este admis la Gray's Inn, Londra, împreună Anthony, urmând a studia dreptul.
- 1576–1579 Călătorește pe continent, însoțindu-l pe Sir Amias Paulet, ambasadorul englez la Paris.
- 1579 22 februarie: Moare tatăl său. 20 martie: Se întoarce în Anglia. Studii de avocatură la Gray's Inn. Anthony începe o carieră în spionaj.
- 1580 Este ales membru al Parlamentului pentru Bossiney, Cornwall.
- 1582 27 iunie: Este admis ca avocat la Gray's Inn (*Utter Barrister*).
- 1584 23 noiembrie: Membru al Parlamentului pentru Weymouth și Melcombe Regis.
- 1586 29 octombrie: Membru al Parlamentului pentru Tauton. Avansează în cariera juridică de la Gray's Inn (devine *Bencher*).
- 1587 Este ales *Reader* la Gray's Inn.

ⁱ Pentru alcătuirea acestei cronologii am folosit Bacon 1996: xlv–xlvii, Peltonen 1996: xiii–xv, Bacon 2000: xxix–xxxii.

- 1588 Intră în cercul lordului Essex; Anthony i se va alătura în 1592, după întoarcerea sa din Franța.
- 1589 Membru al Parlamentului pentru Liverpool. Este însărcinat să pregătească un document oficial care să justifice politicile religioase ale reginei, *Advertisement touching the Controversies of the Church of England* [ACE].
- 1592 Însărcinat să scrie *Certain Observations made upon a Libel published this present year, 1592* (SEH VIII: 146–208), ca răspuns la un pamflet iezuit. Redactează *Of Tribute, or Giving that which is due* (Bacon 1996: 22–51), probabil la sugestia lui Essex, în vederea unei reprezentări la Gray's Inn.
- 1593 4 februarie: Membru al Parlamentului pentru Middlesex. 2 și 8 martie: Se opune în Parlament solicitării reginei de a crește taxele și cade în dizgrația ei.
- 1594 Devine consilierul legal al reginei. Redactează *Gesta Grayorum* (SEH VIII: 329–342) pentru sărbătorile de la Gray's Inn.
- 1595 Scrie la îndemnul lui Essex *Of Love and Self-Love* (SEH VIII: 376–386) în cinstea zilei de naștere a reginei (17 noiembrie).
- 1596 Redactează *Maxims of the Law* (SEH VII: 313–387).
- 1597 februarie: Prima ediție a *Essays* (London: Printed for Humfrey Hooper) [Ess], publicate împreună cu *Meditationes sacrae* (SEH VII: 229–242 / 243–254) și *Places of persuasion and dissuasion* [*Of the Coulers of Good and Evill*] (SEH VII: 73–92). Membru al Parlamentului pentru Ipswich.
- 1600 24 octombrie: *Double Reader* la Gray's Inn.
- 1601 19 februarie: Este unul dintre acuzatori la procesul lui Essex pentru trădare. Regina îi cere să scrie *A Declaration of the Practices and Treasons attempted and committed by Robert late Earle of Essex* [...] (London: Imprinted by Robert Barker; SEH IX: 245–276). Mai: moartea lui Anthony. 27 octombrie: Membru al Parlamentului pentru Ipswich.
- 1602 Probabil în acest an redactează *CF*.
- 1603 24 martie: Moartea reginei Elisabeta, urmată la tron de Iacob I. 23 iulie: Bacon este făcut cavaler de către noul rege, alături de alți 300. Publică anonim *A brief discourse touching the happie union of the kingdomes of England and Scotland* (London: Printed for Foelix Norton; SEH X: 90–99). Redactează *De interpretatione*

- naturae proemium* (SEH III: 518–520), *Temporis partus masculus* [TPM], *Valerius terminus* [VT].
- 1604 Martie: Membru al Parlamentului pentru Ipswich. Iunie: Publică *Sir Francis Bacon his apologie, in certaine imputations concerning the late Earle of Essex* (London: Printed for Felix Norton [ACI] și (anonim) *Certaine considerations touching the better pacification, and edification of the Church of England* (London: Printed for Henry Tomes; SEH X: 103–127). 18 august: Este numit *Learned Counsel* al regelui. Redactează *Cogitationes de natura rerum* (SEH III: 15–35), *Cogitationes de scientia humana* (SEH III: 183–198).
- 1605 Octombrie: Publică *The Two Bookes of Francis Bacon of the Proficience and Advancement of Learning* (London: Printed for Henrie Tomes) [AL].
- 1606 10 mai: Se însoară cu Alice Barnham, fiica de 14 ani a unui bogat consilier municipal londonez.
- 1607 17 februarie: Ține un discurs fulminant în Parlament în favoarea unirii Scoției cu Anglia și a naturalizării cetățenilor scoțieni. 25 iunie: Este numit *Solicitor-General*. Redactează *Cogitata et visa* [CV], *Filum labyrinthi* (SEH III: 496–504), *Partis instaurationis secundae delineatio et argumentum* (SEH III: 547–557).
- 1608 Este numit trezorier la Gray's Inn. Redactează *In felicem memoriam Elizabethae* (SEH VI: 291–303), *Of the true Greatness of Britain* [TGB], *Redargutio philosophiarum* [RPh].
- 1609 Publică *De sapientia veterum* (Londini: Excudebat Robertus Barkerus) [DSV]; o traducere engleză realizată de Sir Arthur Gorges va apărea în 1619 (London: Imprinted by Iohn Bill).
- 1610 Februarie: Membru al Parlamentului pentru Ipswich. August: Moare mama sa.
- 1611 Redactează *Phaenomena universi* [PhU], *De vijs mortis* [DVM], *De fluxu et refluxu maris* (OFB VI: 63–93).
- 1612 Publică o ediție augmentată a *Essays* (London: Imprinted by Iohn Beale). Redactează *De principiis atque originibus* [DPAO], *Descriptio globi intellectualis* [DGI], *Thema coeli* (OFB VI: 171–193).
- 1613 26 octombrie: Este numit *Attorney-General*.
- 1614 Ianuarie: Publică *The charge of Sir Francis Bacon Knight, his Maiesties Attourney generall, touching duells [...]* (London: Printed for Robert Wilson; SEH XI: 399–416). Aprilie: Membru al Parlamentului pentru Cambridge.

- 1616 25 mai: Este acuzator în procesul intentat împotriva lordului și contesei Somerset pentru otrăvirea lui Sir Thomas Overbury. 9 iunie: este numit *Privy Councillor*. Intră în grațiile ducelui de Buckingham.
- 1617 7 martie: Este numit lord păstrător al Marelui Sigiliu.
- 1618 Ianuarie: Este numit lord cancelar. 12 iulie: Este înnobilat baron de Verulam. Participă la procesul împotriva lui Sir Walter Raleigh, condamnat și executat.
- 1619 Implicat în procesul împotriva lordului Suffolk. Moare regina Anne.
- 1620 12 octombrie: Publică *Instauratio magna* [IM], cuprinzând „Praefatio“, *Distributio operis* [DO], *Novum organum* [NO], *Parasceve ad historiam naturalem* [PAH] (Londini: Apud Ioannem Billium).
- 1621 27 ianuarie: Este înnobilat viconte de St. Albans. 3 mai: Este condamnat de Camera Lorzilor sub învinuirea de a fi luat mită; este demis din funcția de lord cancelar și întemnițat pentru scurtă vreme în Turnul Londrei. 23 iunie: Se retrage la Gorhambury.
- 1622 Martie: Publică *Historie of the Raigne of King Henry the Seventh* (London: Printed by W. Stansby for Matthew Lownes, and William Barret) [HVII]. Noiembrie: Publică *Historia naturalis et experimentalis ad condendam philosophiam* [HNE], partea I: *Historia ventorum* (Londini: In officina Io. Haviland, impensis Matthaei Lownes & Guilielmi Barret). Redactează *An Advertisement touching an Holy Warre* [AHW], *Abecedarium novum naturae* [ANN].
- 1623 Ianuarie: Publică partea a II-a a proiectului de istorii naturale: *Historia vitae et mortis* (Londini: In officina Io. Haviland, impensis Matthaei Lownes) [HVM]. Octombrie: Publică *De augmentis scientiarum*, într-un volum ce purta titlul *Opera Francisci Baronis de Verulamio, vice-comitis Sancti Albani* (Londini: In officina Ioannis Haviland) [DAS]. Redactează *Historia densi et rari* [HDR].
- 1624 Decembrie: Publică *Apophthegms new and old* (London: Printed for Hanna Barret, and Richard Whittaker) [Apo] și *The translation of certaine Psalmes into English verse* (London: Printed for Hanna Barret, and Richard Whittaker; OFB VIII: 281–290). Redactează *Considerations touching a War with Spain* (SEH XIV: 469–505), *Magnalia naturae* (SEH III: 167–168).
- 1625 27 martie: Moare Iacob și îi succede fiul său, Carol I. Aprilie: Bacon este destituit oficial din funcția de *Privy Councillor*. Publică ultima ediție a *Ess* (London: Printed by Iohn Haviland for Hanna Barret).

- 1626 9 aprilie: Moare la Londra, în casa din Highgate a lordului Arundel.
- 1626–1627 William Rawley începe publicarea operelor postume: apar, tipărite într-un singur volum, *Sylva Sylvarum* [SS] și *New Atlantis* [NA] (London: Printed for William Lee). Acest volum compozit va deveni cea mai populară dintre scrierile baconiene de-a lungul secolului al XVII-lea (17 ediții până la sfârșitul secolului).
- 1629–1658 Rawley publică *Certaine Miscellany Works* (London: Printed by I. Hauiland for Humphrey Robinson, 1629), *Operum moralium et civilium* (Londini: Exculum typis Edwardi Griffini, 1638), *Resuscitatio* [alături de „Viața“ lui Bacon scrisă de Rawley, publicată după ultima versiune în SEH I: 1–18] (London: Printed by Sarah Griffin, for William Lee, 1657), *Opuscula varia posthuma* (Londini: Ex officina R. Danielis, 1658).

ÎNTÂIA CARTE

A LUI FRANCIS BACON

Despre progresul și excelența
cunoașterii divine și umane

Majestății Sale

Legea orânduia, mărite rege, atât sacrificii zilnice, cât și [3] ofrande de bunăvoie; primele, din rânduită pietate; celelalte, din credință înflăcărată.¹ Tot astfel li se cuvin suveranilor atât tributul datoriei, cât și ofrandele afecțiunii. În privința primului, sper să nu ajung vreodată să las de dorit; după neînsemnatele mele puteri, și bunul-plac al Majestății Voastre; cât despre celelalte, cred că ar fi mai potrivit să aleg o ofrandă care să se refere mai degrabă la calitățile și excelența persoanei voastre decât la treburile Coroanei, sau ale statului. Astfel, reprezentându-mi, repetat, persoana Majestății Voastre în minte și privind-o, nu cu ochiul iscoditor al îngâmfării – pentru a descoperi ceea ce Scriptura ne învață că este de nepătruns² –, ci cu ochiul atent al datoriei și admirației, lăsând la o parte celelalte laturi ale virtuții și faimei voastre, am fost cu adevărat impresionat, și m-am minunat peste măsură în fața aceloră dintre calitățile, virtuțile și facultățile Domniei Voastre pe care filozofii le numesc intelectuale: capacitatea intelectului, fidelitatea memoriei, ascuțimea

¹ Legea mozaică prevedea aducerea zilnică de jertfe lui Dumnezeu (animale sănătoase și cereale), ele fiind ceva mai substanțiale în zilele de sărbătoare. Vezi instrucțiunile foarte detaliate din Numeri 26 și Leviticul 22: 18 și urm.

² Pildele lui Solomon 25: 3, citat sub portretul de pe frontispiciul *HVII* și reluat de mai multe ori în continuare.

judecății, ușurința și buna ordine a elocinței voastre.³ Adesea m-am gândit că, dintre toți cei pe care i-am cunoscut, Majestatea Voastră este cel mai bun exemplu pentru a convinge pe cineva de adevărul părerii lui Platon, după care orice cunoaștere nu este altceva decât reamintire, iar mintea umană este capabilă prin natura ei să cunoască toate lucrurile, printr-o restaurare a noțiunilor primitive și originare care se află în ea (fercate în întunecimea acestui înveliș temporar în care suntem sechestrați).⁴ O astfel de lumină naturală am observat la Majestatea Voastră; o dispoziție de a lua foc și de a arde pornind de

³ Avem aici o primă referință la o teorie a facultăților intelectuale la care Bacon va reveni în cartea a II-a. Intellectul, memoria și rațiunea (judecata) sunt cele trei facultăți pe care se întemeiază orice cunoaștere. Lor li se adaugă în această enumerare elocința. Interesant este însă că, în bună tradiție renascentistă, cunoașterea poate fi potențată sau împiedicată de o anumită configurație a facultăților: anumite minți au o mai mare capacitate intelectuală, dar o memorie mai slabă, altele au o memorie fidelă, însă o imaginație mai puțin fertilă, altele au o putere sau o ascuțime sporită a judecării etc. Aceste configurații depind adesea de o teorie medicală a temperamentelor sau, mai general, de modul în care sufletul „colaborează” cu trupul în care închis.

⁴ Referința aparent destul de comună la teoria platoniciană a reamintirii este interesantă din cel puțin două puncte de vedere. Pe de-o parte, Bacon pune împreună teoria platoniciană a sufletului închis în trup, însă capabil de cunoaștere (sub forma reamintirii) cu tema stoică a „noțiunilor originare” și a „scânteilor de cunoaștere” pe care intelectul uman le „conține” și le „păstrează”, putând eventual să le pună împreună, și să le sporească puterea. Pe de altă parte, această referință îl ajută pe Bacon să formuleze o viziune optimistă cu privire la posibilitatea minții închisă în trup de a ajunge la cunoaștere. Nici referința pozitivă la Platon, nici viziunea optimistă cu privire la posibilitatea de a accesa sau dezvolta aceste noțiuni originare innăscute nu sunt teme recurente în scrierile baconiene, ba chiar dimpotrivă: în multe dintre scrierile ulterioare, filozofia platoniciană e calificată drept superstițioasă și iluzorie, în timp ce posibilitatea minții de a cunoaște natura pornind de la noțiuni originare este pusă sub semnul întrebării de teoria baconiană a idolilor.

la cea mai mărunță ocazie ivită în cale, de la cea mai mică dintre scânteile de cunoaștere primite de la alții.⁵ Căci, așa cum spune Scriptura despre cel mai înțelept dintre regi⁶, că *inima lui era ca nisipul mării*⁷, care, deși imensă, tot din părțile cele mai mărunte este alcătuită; tot așa, Dumnezeu i-a dăruit Majestații Voastre o admirabilă împletire a facultăților intelectuale, în stare să cuprindă și să înțeleagă chestiunile cele mai importante și, în același timp, capabilă să distingă amănunțele – și asta chiar dacă altminteri ar părea cu totul imposibil ca același instrument să fie potrivit atât pentru lucruri mari, cât și pentru cele mici. [4]

⁵ Este vorba despre un loc comun al literaturii renascentiste, cel al scânteilor de cunoaștere care ar proveni dintr-o lumină originară naturală, caracteristică intelectului înainte de Cădere. Exploatând parțial imaginea stoică a rațiunii-foc, Bacon ne propune să vedem cunoașterea ca pe o modalitate de a pune împreună aceste scânteii și deci de a restaura ceva din lumina originală inițială. Formulând lucrurile în acest fel, Bacon ia o poziție într-o dezbatere foarte prezentă la sfârșitul secolului al XVI-lea, cu privire la natura iremediabil coruptă sau, dimpotrivă, educabilă a minții umane. Vezi Horowitz 1998, Greene 1991, Schreiner 1991.

⁶ Solomon, regele iudeilor, una dintre figurile biblice preferate de contemporanii lui Bacon pentru a ilustra înțelepciunea, atât în domeniul moral și teologic, cât și în cel al filozofiei naturale (Solomon fiind citat în Renaștere ca autor al unor istorii naturale). Bacon folosește în continuare din abundență tema înțelepciunii solomonice și figura regelui-învățat al iudeilor, atât pentru a descrie anvergura și importanța proiectului de reformă și „restaurare“ a cunoașterii pe care o are în vedere, cât și pentru a legitima un astfel de nou tip de cunoaștere, organizată, direcționată și administrată politic, de la nivelul suveranului. Compararea lui Iacob cu Solomon (figură de stil comună la 1605 în multe alte scrieri dedicate suveranului) nu este, pentru Bacon, simplu artificiu retoric: planul „Marii instaurări“ are nevoie de un suveran pentru a fi pus în aplicare, el este o „lucrare potrivită pentru un rege“, după cum spune Bacon în multe dintre scrierile sale. Vezi, de exemplu, *DAS* (SEH I: 124 / IV: 11–12). Despre importanța și impactul acestei imagini a lui Solomon în scrierile lui Bacon, vezi Whitney 1986 și Briggs 1989.

⁷ III Regi 4: 29.

Cât despre darul vorbirii Domniei Voastre, nu pot decât să reamintesc ce spunea Cornelius Tacitus despre Augustus Cezar: *avea o vorbire spontană și curgătoare, așa cum se cuvine unui principe*.⁸ Iar dacă observăm cu atenție, discursul întocmit cu trudă, marcat de căutarea asiduă a preceptelor, sau discursul construit după modele prestabilite de elocință, de care se apropie fără să le poată vreodată egala, sunt mai degrabă potrivite supușilor. Dimpotrivă, maniera de a vorbi a Majestății Voastre este într-adevăr princiară, revărsându-se ca dintr-o fântână, și totuși împărțindu-se în șuvoaie, arborescentă, conformă cu ordinea naturii, fluentă și adecvată, originală și inimitabilă.⁹ Și așa cum în viața Majestății Voastre s-a văzut mereu efortul constant de afirmare a virtuții în fața sorții¹⁰, o dispoziție virtuoaasă dublată de un regim bine ales¹¹, așteptarea răbdătoare a mării moșteniri cuvenite, dar și administrarea ei prosperă la timpul potrivit¹²;

⁸ Tacitus, *Anale* XIII, 3 (Tacitus 1995: 333–334).

⁹ Așa cum se va vedea și în cartea a II-a, Bacon este foarte interesat de retorică și de posibilitățile de îmbunătățire și reformare a retoricii umane. În acest exemplu contrastează două tipuri de discursuri: cel care folosește o formă sau un model prestabilit, preluat de la oratorii Antichității, și cel care urmează „ordinea naturii“, sau „ordinea lucrurilor“. Mai general, contrapunerea celor două tipuri de atitudini: repetarea și aplicarea cunoașterii moștenite *versus* construcția unui nou tip de discurs sau a unei noi metode care „urmează“ natura poate fi considerată una dintre temele fundamentale ale întregului text.

¹⁰ Cei doi termeni, virtutea și *fortuna*, sunt puși în mod frecvent în antiteză în literatura morală a Renașterii pentru a sublinia datoria individului sau pentru a evidenția influențele interne și externe (contingente) asupra vieții umane. Bacon va reveni la discutarea lor în cartea a II-a. Vezi și Tinkler 1996.

¹¹ Teoria morală curentă era una a adoptării unui regim „corect“ de educare, antrenare și exersare a dispozițiilor naturale, o medicină a minții sau o medicină morală. Vezi Corneanu 2011, Jalobeanu 2010b, Schmidt 2004, 2007, Gowland 2006.

¹² Referire la anii de așteptare în care Iacob VI, rege al Scoției, se uita spre Anglia elisabetană ca spre moștenirea care i se cuvine. Formularea

pioasa respectare a legilor căsătoriei, binecuvântată cu minunate roade¹³; o prea-creștină dorință de pace, înclinație împărțită, din fericire, și de suveranii care vă înconjoară; tot așa, în chestiunile intelectuale, nu pare să existe un acord mai puțin armonios între excelența darurilor cu care v-a înzestrat natura, respectiv universalitatea și perfecțiunea învățaturii voastre. Astfel, sunt cu totul îndreptățit să cred că ceea ce urmează să spun nu este nicidecum o exagerare, ci un adevăr bine măsurat: și anume că n-a existat niciodată, din vremea lui Christos și până astăzi, vreun suveran atât de învățat într-ale literelor și un erudit atât de perfect, atât în cele divine, cât și în cele umane.¹⁴ Oricine va reflecta asupra succesiunii împăraților Romei, dintre care Cezar, dictatorul care a trăit cu puțini ani înaintea lui Christos, și Marcus Aurelius¹⁵ au fost cei mai învățați, trecând de acolo

lui Bacon este suficient de ambiguă, din nou, având în vedere relațiile complicate între Iacob și Elisabeta I în spinoasa problemă a succesiunii la tron.

¹³ Această apologie a regalității și a persoanei regelui Iacob I face apel la câteva dintre locurile comune ale teoriei morale și politice a vremii: Bacon subliniază trăsăturile unui suveran angajat într-o continuă căutare a virtuții. Interesant, portretul se constituie prin enumerarea unei serii de caracteristici ale noii monarhii: Bacon insistă asupra calităților intelectuale, dorinței de pace, importanței familiei și a urmașilor la tron. Toate aceste calități fuseseră absente în guvernarea precedentă, a Elisabetei I: Iacob I și regina Anna (Ann of Denmark) aveau deja 6 copii în 1605. Roadele căsătoriei lor erau: Henry (1594–1612), Charles (1600–1649, viitorul Carol I), Elizabeth (1596–1662), Margaret (1598, moare de copil), Robert (1601, mort în același an) și Mary (1605–1607).

¹⁴ Bacon adoptă aici, ca și în cele ce urmează, definiția clasică a înțelepciunii: cunoașterea celor divine și a celor umane. Peste aceasta se suprapune metafora curentă a celor două cărți pe care Dumnezeu le-a dat umanității: Natura și Scriptura. Iacob apare în acest context „modelat” după figura înțeleptului antic.

¹⁵ Compendiul de precepte morale și filozofie stoică al lui Marcus Aurelius Antoninus (161 î.Chr.–80 d.Chr.), *Meditațiile (Către sine)*, cunoaște o epocă de glorie la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul

la împărății grecilor, sau la cei ai Apusului, pentru a urmări apoi descendența [conducătorilor] Franței, Spaniei, Angliei, Scoției și ai altor ținuturi, va da dreptate judecății mele. E deja mult când un rege, pornind de la asimilarea unui manual de [5] înțelepciune alcătuit de munca și inteligența altora, ajunge să posede ornamentele superficiale ale învățaturii; sau când încurajează învățătura și îi susține pe învățați. Să bea el însuși din adevăratele izvoare ale cunoașterii, ba chiar mai mult, să găsești o astfel de fântână a cunoașterii într-un rege, și încă într-un rege din naștere, este aproape un miracol. Cu atât mai mult, cu cât se petrece în Majestatea Voastră o rară împletire a literaturii sacre cu cea profană a umanului, și a divinului¹⁶; astfel încât sunteți pe drept investit cu acea triadă atribuită cu profundă venerație anticului Hermes¹⁷: puterea și destinul unui rege; cunoașterea

secolului al XVII-lea, ca parte a ceea ce s-a numit „neostoicismul Renașterii“. Marcus Aurelius va fi invocat, în continuare, ca exemplu de comportament moral, ca exemplu pentru armonioasa îmbinare între virtute, cunoaștere și măreția guvernării etc.

¹⁶ Dincolo de aspectele retorice, Iacob I este într-adevăr un suveran neobișnuit de învățat, ba chiar un autor prolific, cu interese multiple și o impresionantă listă de titluri la activ. Scrie două volume de „Meditații“ pe o serie de teme scripturale (Edinburgh, 1588 și 1589), un studiu despre vrăjitorie, *Demonologie, in Forme of a Dialogue* (Edinburgh, 1597), mai multe volume de versuri, pamflete (un pamflet împotriva tutunului apare anonim în 1604), scrieri teologice și politice, *The True Lawe of Free Monarchies* (Edinburgh, 1598, London, 1603). Publică și un tratat moral, *Basilikon doron* (Edinburgh, 1599, London, 1603). În 1616 apare un volum cu operele complete ale regelui, cuprinzând și discursurile. Vezi Kiernan în OFB IV: 206.

¹⁷ Hermes Trismegistus („Cel de trei ori mare“), plasat de autorii renascentiști la originea unei tradiții a înțelepciunii sacre, transmisă în mod ezoteric de-a lungul generațiilor. Hermes Trismegistus este presupusul autor al celebrului *Corpus Hermeticum*, o colecție de scrieri ezoterice, filozofice, teologice și alchimice introduse în Occident prin intermediul traducerii lui Marsilio Ficino (1471). Corpusul hermetic era folosit în Renaștere pentru a argumenta în favoarea existenței unei

și iluminarea unui preot; și învățătura și universalitatea unui filozof. Iar această proprietate inerentă, acest atribut individual al Majestății Voastre, merită să fie exprimată nu doar prin faimă, prin admirația prezentului, nici doar prin istoria sau tradiția timpurilor ce au să vină, ci și printr-o operă solidă, printr-un memorial neclintit și nemuritor, un monument purtând semnătura puterii regale, dar și marca distinctivă a perfecțiunii unui asemenea rege.

Ca atare, am decis că nu pot aduce o ofrandă mai potrivită Majestății Voastre decât un tratat construit exact în vederea acestui scop. Acest tratat va consta din două părți: prima va descrie excelența învățăturii și a cunoașterii și va arăta demnitatea și adevărata glorie ce se pot dobândi prin dezvoltarea și propagarea lor; a doua parte va investiga ce acțiuni și ce lucrări particulare au fost întreprinse pentru a obține progresul cunoașterii; și, de asemenea, ce defecte și neajunsuri se pot găsi investigând toate aceste eforturi particulare. Toate acestea cu scopul ca, fără a îndrăzni să vă dau sfaturi directe și explicite în chestiuni particulare, să stimulez în cugetarea voastră princiară dorința de a vizita excelentul tezaur al propriei voastre minți, pentru a extrage de acolo exemple și cazuri particulare care să slujească acestui scop, în acord cu înțelepciunea și generozitatea ce v-au caracterizat întotdeauna.

În deschiderea primei părți, pentru a curăți drumul și, cum ar veni, pentru a face liniște, astfel încât adevărul mărturiilor

înțelepciuni primordiale revelate, transmise de la un filozof la altul (sau de la un profet la altul). Deși imaginea regelui-preot-filozof este frecventă în scrierile lui Bacon, atitudinea lui față de corpusul hermetic e mai curând critică, iar figura lui Hermes e adesea înlocuită cu cea a „magilor persani”, alți depozitari privilegiați ai înțelepciunii, în bună tradiție renescentistă, sau cu figura biblică a regelui Solomon. Înlocuirea unei tradiții hermetice cu cea solomonică și a figurii lui Hermes cu Solomon ar merge, de altfel, în direcția propusă în scrierile regelui Iacob, pentru care „învățătura egipteană” era echivalentă cu magia și deci potențial demonică. Vezi Briggs 1989: 50–51.

privind demnitatea cunoașterii să se facă mai bine auzit, fără întreruperile obiecțiilor de tot felul¹⁸, am crezut că este mai bine să eliberez [cunoașterea] de prostul renume moștenit din prea multă ignoranță; și încă o ignoranță deghizată în multe feluri, și care apare fie sub masca zelului și invidiei preoților¹⁹, fie sub cea a severității și aroganței oamenilor politici; ba uneori chiar în erorile și imperfecțiunile de care dau dovadă învățații înșiși.

[6] I-am auzit pe primii spunând despre cunoaștere că ar face parte dintre acele lucruri care trebuie acceptate cu mare precauție și doar în parte; pentru că aspirația spre prea multă cunoaștere a fost chiar ispita originară, cea care ne-a dus în păcat și de unde a rezultat Căderea omului. Cunoașterea ar avea, după ei, ceva din natura șarpelui și, din această cauză, de câte ori intră în vreun om, îl face să se umfle: *Scientia inflat*.²⁰ (Ei spun) că însuși regele Solomon ar fi condamnat-o când a spus: *Scrierea cărților este fără sfârșit, iar prea mult citit înseamnă o slăbire a virtuții*.²¹ Și tot el, într-un alt loc, *Cunoașterea este adesea însoțită de durere; iar cine sporește cunoașterea, sporește neliniștea*.²² Sfântul Pavel

¹⁸ De remarcat asemănarea cu un proces, pe care Bacon o va dezvolta în continuare. Argumentele sunt prezentate în ordine, în adevărate liste, de parcă am asista la o audiere a martorilor. Înainte de a audia însă martorii, e nevoie de o procedură preliminară, în care se înlătură obiecțiile tradiționale. Este ceea ce face restul cărții întâi: o trecere în revistă a argumentelor tradiționale împotriva cunoașterii și o refutare minuțioasă a fiecăruia dintre ele.

¹⁹ În perioada în care scrie Bacon, „zelul“ este o caracteristică a extremismului religios și o formă a idolatriei. Bacon elaborează o remarcabilă critică a zelului religios în *ACE*. Vezi și Dzelzainis 2006, Rubiés 2009, Jalobeanu 2012b.

²⁰ I Corinteni 8: 1.

²¹ Ecclesiastul 1: 12.

²² Ecclesiastul 1: 18: „Că unde este multă înțelepciune este și multă amărăciune, și cel ce își înmulțește știința își sporește suferința“ (Biblia 2008: 664).

avertizează și el să nu ne lăsăm stricați de filozofia deșartă.²³ Experiența ne arată de asemenea că mulți învățați au ajuns conducători de eretici, că timpurile învățate au fost adesea înclinate spre ateism²⁴ și că adesea contemplarea cauzelor secunde ajunge să abată atenția de la cauza primă, de la dependența noastră față de Dumnezeu.

Pentru a expune ignoranța și greșelile cuprinse în aceste opinii, precum și temeiurile viciate pe care sunt ele construite, merită să începem prin a sublinia ceea ce susținătorii lor uită adesea, și anume că nu cunoașterea pură a naturii, nu lumina naturală care l-a făcut pe om să dea nume potrivite tuturor creaturilor – atunci când acestea au fost aduse pe rând în fața lui – au fost motivul Căderii; ci orgolioasa dorință de a cunoaște binele și răul, trufia omului de a-și da singur legea, de a se elibera de sub porunca divină: aceasta a fost forma ispitei.²⁵ Apoi,

²³ Coloseni 2: 8. Este unul dintre locurile clasice ale atacurilor la adresa filozofiei în genere. Bacon reia aici argumente clasice ale timpului său, poziționându-se fin într-o dezbatere cu privire la capacitatea intelectului căzut de a contempla efectele puterii sau voinței divine în „cartea naturii”. Interpretarea acestui verset din epistola sfântului Pavel – un loc comun al scrierilor partizanilor și adversarilor Reformei – revine la a defini ce anume este și ce anume nu este „filozofia deșartă”. Diversele școli și curente filozofice sunt clasate de o parte și de alta a acestei linii. Pentru o discuție asupra acestei chestiuni, vezi Schreiner 1991, 2011, Harrison 2007, Briggs 1989.

²⁴ Vezi *Ess*, „Of Atheisme” (OFB XV: 53). Bacon discută în mod serios cauzele ateismului și ale idolatriei și potențialele relații care există între filozofie, idolatrie și ateism într-o serie de scrieri, de la mai timpuriile *TPM* și *CV* până la istoriile naturale pe care le publică în ultimii ani ai vieții. Superstiția și ateismul sunt adesea puse pe seama idolilor minții umane, a tendințelor idolatre ale intelectului. Vezi Jalobeanu 2012b.

²⁵ Pasajul va fi reluat către sfârșitul cărții I și din nou în cartea de II-a: Bacon distinge între cunoașterea naturală (cunoașterea esenței lucrurilor create) și cunoașterea morală (cunoașterea binelui și a răului). Prima este legitimă, însă a ajuns să fie deformată în urma Căderii. A doua, motiv

cunoașterea nu poate ajunge niciodată atât de vastă încât să inflameze mintea omului: pentru că nimic nu poate umple – și cu atât mai puțin nu poate inflama și aprinde – sufletul omenesc, cu excepția lui Dumnezeu și a contemplării divinității. De aceea, Solomon, vorbind de principalele simțuri de la care ne vine cunoașterea, ochiul și urechea, afirmă că ochiul nu este niciodată satisfăcut să vadă, nici urechea să audă²⁶; iar dacă nu există împlinire, atunci cel care cuprinde e mai mare decât cuprinsul. Tot așa se poate spune și despre cunoaștere însăși, și despre mintea omului, pentru care simțurile nu sunt altceva decât iscoade. De aceea, [Solomon] le-a așezat după calendarul cu care a descris orânduirea anotimpurilor și timpul potrivit pentru fiecare acțiune umană, spunând: *Dumnezeu a făcut toate lucrurile frumoase sau potrivite, conform cu adevărata ordine a anotimpurilor. Tot el a plasat lumea în inima omului. Și totuși, nu-i este dat omului să afle lucrarea pe care Dumnezeu a făcut-o de la început și până la sfârșit.*²⁷ Astfel ne-a spus, fără ascunzișuri,

al ispitei, nu este rea în sine, ci doar pentru că este prilej de a da pasiunilor loc de desfășurare. Motivul Căderii este, pentru Bacon, faptul că Adam a vrut să afle care este sursa interdicției divine, a vrut să investigheze temeiurile după care un lucru este bun/rău sau permis/interzis, neacceptând doar cuvântul lui Dumnezeu. Această distorsionată dorință de cunoaștere (pentru că poartă nu asupra lucrurilor create, ci asupra celor necreate, asupra lui Dumnezeu însuși) a fost un act de transgresare, de orgoliu (Adam vrând, implicit, să devină asemenea lui sau una cu Dumnezeu), pedepsit exact prin separarea de scopul sau obiectul vizat al acestei cunoașteri distorsionate, care era divinitatea. De aceea, cunoașterea divinului este imposibilă pentru omul căzut. Vezi și CF (SEH VII: 222) și VT.

²⁶ Ecclesiastul 1: 8.

²⁷ Ecclesiastul 3: 11 „Toate le-a făcut Dumnezeu frumoase și la timpul lor; El a pus în inima lor și veșnicia, dar fără ca omul să poată înțelege lucrarea pe care o face Dumnezeu, de la început până la sfârșit“ (Biblia 2008: 666). Bacon comentează aici asupra semnificației plasării celor două versete unul după celălalt: crearea ordonată a lumii, destinată